

Meze suverenity

Dekonstrukce moderní dichotomie národního společenství a mezinárodní anarchie

PAVEL BARŠA

„V současnosti není u konce jen řád Jalty – bipolarita a studená válka – a není ořesen jen řád Versailles – hranice a státy, které povstaly z troskek osmanské a rakousko-uherské říše. Dnes je zpochybněn i vestfálský řád – sama idea systému založeného na teritorialitě a suverenitě států.“

Pierre Hassner¹

Přelom 80. a 90. let 20. století spolu se zhroucením sovětského bloku přinesl vlnu postkomunistických nacionalistických konfliktů, v nichž často nelze odlišit rovinu války *mezi* vznikajícími státy od politického boje či občanské války *uvnitř* států. Spor se totiž většinou vede právě o určení státních hranic. Řeší se otázka legitimacy existujících či vznikajících států – tj. *problém státnosti* – a zároveň i otázka legitimacy politického režimu uvnitř států – tj. *problém demokracie*.² Liberálně-demokratický Západ byl touto situací zaskočen. Všeobecně se totiž předpokládalo, že hlavním problémem postkomunistických společností bude nastolení demokracie. Ukázalo se však, že problém státnosti je přinejmenším právě tak, ne-li více naléhavý. Je to pochopitelné; dokud není vyřešena otázka *legitimity státu*, těžko si lze představit budování *legitimního politického systému* v rámci tohoto státu.³

Jediný, kdo měl připravenou odpověď na otázku legitimacy či nelegitimity postkomunistických států, byli etnonacionalisté, ospravedlňující stát poukazem na existenci předpolitického etnokulturního společenství. V liberálně-demokratickém táboře stále přetrvávalo rozdělení na ty, kteří mlčky či otevřeně souhlasí s tímto nacionalistickým principem, a na hlasatele občanského národa. Obě tyto alternativy jsou pevnou součástí liberálně-demokratické tradice. Od Johna Stuarta Milla přes Wodroowa Wilsona k Robertu Dahlovi se předpokládalo, že demokracie může být budována pouze v rámci politického celku, který je již integrován na základě společné předpolitické kolektivní identity.⁴ Naproti tomu Hans Kohn a další univerzalističtí kritici etnického nacionalismu prosazovali národ *definovaný* státem, aniž byli schopni odpovědět na otázku co dělat, pokud takový stát neexistuje, nebo pokud nezbuzuje dostatečnou loajalitu svých občanů.⁵

Bezradnost Západu čelem k postkomunistické realitě odhalila nedostatečnost těchto dvou odpovědí. Obě stojí a padají s přijetím národního státu jako univerzální formy politické organizace a vtěsňávají pojem demokracie do jeho hranic. Ve vědecké rovině vyplývá nechuť ke kritickému zkoumání národního státu z dělby práce uvnitř politické vědy mezi teorií mezinárodních vztahů na straně jedné a teorií domácích politických institucí na straně druhé. Ve svých klasických formulacích obě disciplíny předpokládají existenci suverénních národních států a nezabývají se problémem jejich legitimacy ani obecnější otázkou, zda systém národních států je skutečně nejvhodnější formou politické organizace lidstva. Implicitně se ovšem opírají o nacionalistický předpoklad, že stát je institucionálním výrazem „společnosti“ – totiž národa – a že lidstvo a zeměkoule jsou (či měly by být) rozděleny mezi národní státy.

Politická teorie liberálně-demokratických institucí se zaměřuje na vnitřní ústavní a politické struktury. Suverenita státu představuje jejich vnější mez, která je předpokládána, avšak nereflextována. Z druhé strany považuje tuto suverenitu za samozřejmou také teorie

mezinárodní politiky, protože definuje předmět svého zájmu jako vztahy mezi suverénními státy, které nejsou řízeny žádnou suverénní mocí, a mají tedy „anarchickou“ povahu. Jsou tak chápány v protikladu ke sjednocenému společenství, reprezentovanému státem. Protože jsou anarchické (tj. doslova „bez vlády“), jsou sférou potenciálně násilného konfliktu regulovaného mechanismem rovnováhy mocí. Teorie domácí i zahraniční politiky odrážejí navzájem se vylučující definice toho, co je uvnitř, a toho, co je vně – společenství a anarchie, identity a diference, oblastí mírového soužití a oblastí možné války.

Úkolem této stati je přispět k narušení samozřejmosti této dichotomie, v jejíchž mezích se pohybuje moderní politické myšlení. Na jiném místě jsem se pokusil načrtnout historickou genealogii systému národních států, jehož osu tato dichotomie tvoří.⁶ Pojal jsem moderní systém národních států jako historický výsledek setkání principu suverenity nastoleného vestfálským mírem s liberálně-demokratickými ideami s jejich kořeny v teorii přirozeného práva a ve filozofii osvícenství. Jakmile se teritoriálně suverénní státy měly začít organizovat na základě liberálně-demokratických idejí, objevila se otázka po kolektivní identitě, kterou představují; *samosprávný lid* ve smyslu sdružení rovných a svobodných jednotlivců jako příslušníků lidského druhu nevystačí s touto univerzalistickou definicí a musí se vždy definovat také partikularisticky, jako *zvláštní národ* obývající určité území, kulturně odlišný od jiných národů a bojující s nimi o přežití a uznání. K modernímu systému národních států tak patří nutně tři konstitutivní elementy: územní suverenity, liberální demokracie a nacionalismus. *Individualismus* lidských práv odkazujících na společnou lidskou podstatu je v moderní Evropě realizován jen v rámci *kolektivismu* národa, potenciálně násilně se vymezujícího vůči jiným národům.

Tento pohled otřásá široce přijatým přesvědčením (s kořeny v osvícenském myšlení 18. století), které staví proti mírumilovnému a univerzalistickému individualismu *moderní civilizace* válečnický a partikularistický kolektivismus *předmoderního barbarství*. Ve skutečnosti by se liberálně-demokratický *mír uvnitř* nemohl realizovat bez (potenciální) *války navenek*, ať už šlo o vztahy evropských národních států mezi sebou, nebo o vztah Evropy k mimoevropskému světu. Univerzalistický moment osvícenského humanismu potřeboval ke své realizaci moment partikularistický, vnitřní mír a spravedlnost nebyly možné bez vnějšího násilí a bezpráví.

V této stati se ovšem nechci znovu věnovat historické genealogii rozštěpu domácí a zahraniční politiky, ale tomu, jak se tato dichotomie odráží v moderním politickém myšlení a jaké jsou možnosti její dekonstrukce. Nejprve rozvedu kontrast teorie mezinárodních vztahů a teorie domácí politiky s ohledem na protikladné ideologické předpoklady obou perspektiv; první nejvíce čerpala z konzervativně-realistické, druhá z liberálně-idealistické tradice. Poté nastíním dva pokusy o kritickou analýzu národního státu, zpracovanou poststrukturalistickými autory; Robert B. J. Walker považuje za jeho jádro teritoriální suverenity, Richard K. Ashley zase zdůrazňuje ideu společné esence. Přestože je jejich perspektiva příliš úzce spjata pouze se západním konceptem národa, oba tyto pokusy vystihují podstatné rysy moderní politické dichotomie. Náznaky dekonstrukce této dichotomie *avant la lettre* lze nalézt v realistickém politickém myšlení, které proti liberálnímu idealismu zdůrazňuje prvky násilí a konfliktu i uvnitř politického společenství. Poststrukturalisté pak doplňují toto nasazení symetrickým zdůrazněním prvků společenství na úrovni domněle anarchických mezinárodních vztahů. Kromě Walkera a Ashleyho k nim patří také William E. Connolly, který se snaží tematizovat možnosti demokratické politiky, jež by překračovala územní hranice států a „podemílala“ národní identity, a tím realizovala nomádský a univerzalistický potenciál procesů globalizace. Jak naznačím na závěr této stati, tyto „deteritorializující“ procesy ovšem umožňují nejen tuto pozitivní alternativu, ale i možnost reaktivního úpadku do nového zakořeňování a uzavírání, a tedy nebezpečí nového fundamentalismu a partikularismu. Struktury ustavované globalizací tak nejsou ve svých morálně-politických důsledcích o nic méně ambivalentní než liberálně-demokratický národní stát vytvořený v první fázi modernizace.

DOMÁCÍ POLITIKA VS. MEZINÁRODNÍ VZTAHY

Historická realita systému národních států se odráží v konceptuálních a disciplinárních rozštěpech moderní politické vědy. Martin Wight pojal ve slavném článku teorii mezinárodních vztahů jako dvojče politické teorie domácí politiky; první se zabývá vztahy mezi státy, druhá tematizuje základy a vnitřní ustrojení jednoho státu. Zatímco politická teorie má k dispozici nesmírnou zásobu textů od Platona až k Laskimu, „*zdá se, že student mezinárodních vztahů nenachází klasiky takové velikosti, jako jsou Aristoteles, Hobbes, Locke či Rousseau*“.⁷ Wight vysvětluje „*intelektuální a morální chudobu*“ teorie mezinárodních vztahů především principem suverenity.⁸ Ten uzavírá lidi do teritoriálního státu, jenž slouží jako jejich ochránce a představuje základní obzor jejich politické zkušenosti a aktivity. Jednotlivce je v mezinárodní aréně pojaté jako systém států reprezentován pouze prostřednictvím státu.

Druhým důvodem chudoby teorie mezinárodních vztahů je podle Wighta to, že na rozdíl od domácího politického života se mezinárodní politika „*obtížněji poddává pokrokářské interpretaci*“.⁹ Vnitřní historie západoevropských společností posledních čtyř století může být vnímána jako historie posilování sociální soudržnosti, růstu bohatství, zlepšování spravedlnosti v rozdělování, masového šíření vzdělanosti, zjemňování mravů apod. Zato na mezinárodní úrovni se toho od doby starého Řecka až do konce 20. století mnoho nezměnilo; místo pokroku a evoluce docházelo k neustálému „*návratu téhož*“ – totiž války a násilí. Jak píše Norbert Elias: „*Na této úrovni žijeme dnes stejným způsobem, jakým žili naši takzvaní primitivní předci. Tak jako kmeny dříve představovaly nebezpečí pro jiné kmeny, jsou dnes státy konstantním nebezpečím pro jiné státy... Standard civilizovaného chování a zkušenosti v domácích vztazích se značně liší od vztahů mezinárodních. V domácích vztazích je násilí tabuizováno a – pokud je to možné – trestáno. V mezinárodních vztazích převládá jiný standard. Každý větší stát neustále připravuje akty násilí proti jiným státům. A vykonavatelé takových aktů jsou velmi uctíváni*“.¹⁰

Z pohledu teorie společenské smlouvy je odlišná dynamika na domácí a mezinárodní scéně založena na tom, že zatímco pud sebezáchovy tlačí jednotlivce k uzavření společenské smlouvy o podřízení se společné moci reprezentované státem, koexistující suverénní státy mohou dlouhodobě přežívat bez ustavení takové překlenující moci, která by jim umožnila společně řídit jejich záležitosti mírumilovnými prostředky.

Rozštěp domácí politiky a mezinárodních vztahů je vyjádřen v dělbě akademické práce. Jazyk politické teorie a práva je vhodný pro situaci, v níž lidé již dosáhli určité úrovně společné vlády nad svou sociální interakcí. Tyto disciplíny mapují zkušenost normálního života, v němž racionální kontrola, kalkul a koordinace získaly převahu nad násilným chaosem. Z tohoto hlediska se v životě národního společenství reprezentovaného státem postupně realizuje moderní rozum, včetně jeho morálních imperativů. V protikladu k tomu je „*teorie mezinárodních vztahů teorií holého přežití. Co je pro politickou teorii mezním případem (jako revoluce či občanská válka), je pro teorii mezinárodních vztahů normální*.“ Jazyk práv a univerzálních pravidel (používaný mezinárodním právem) je neustále narušován realitou „*mezní zkušenosti života a smrti, národní existence a národního zániku*“.¹¹

Na Wightovy postřehy navazují současní poststrukturalističtí autoři – Robert B. J. Walker, Richard K. Ashley a William E. Connolly. Podobně jako on ukazují na převahu idealistických předpokladů v angloamerické politické teorii a realistických předpokladů v teorii mezinárodních vztahů. Liberální pokrokářství v pojetí domácí politiky je doplňováno konzervativním reakcionářstvím v pojetí zahraničních vztahů.

Podle Walkera je teorie mezinárodních vztahů negací reflexe politického společenství.¹² Univerzalistické ideály osvícenství panují uvnitř partikulárních prostorů vyznačených hranicemi suverénních států, zatímco na jejich obvodu přetrvávají násilné konflikty, které nemohou být urovnány a „*kanalizovány*“ prostřednictvím nějakého sjednocujícího společného jmenovatele. Mezi státní vztahy jsou tak definovány opačnou dynamikou než domácí liberálně-demokratická politika, která je alespoň v principu schopna úspěšně zvládnout

a „usplavní“ sociální konflikty za pomoci racionálního systému práva „vtělujícího“ základní principy morálky. Dělna mezi morálkou a právem na straně jedné a mocenskou politikou a donucením na straně druhé byla poprvé teoretizována Rousseauem a Hegelem. Tito dva myslitelé si zřetelně uvědomili, že univerzalistické morálně-politické principy lze realizovat pouze v rámci partikulární kolektivní identity zakořeněné ve zvláštním území. Věděli také, že ze samotné existence mnoha autonomních územních států vyplývá permanentní možnost násilí a války mezi nimi.

Obě úrovně jsou přítomny v komplementárním vztahu vzájemné podmíněnosti – „*násilí vně dovoluje mír a spravedlnost uvnitř*“.¹³ Mír založený na morálce univerzalistických principů se může uskutečnit pouze prostřednictvím oddělení a uzavření zvláštní společnosti vůči jejímu okolí. Právě z této „*izolace vyplývá pokračující legitimita války a násilí*“.¹⁴ Princip suverenity pak ztělesňuje a stvrzuje toto oddělení a uzavření. Podle Walkerova názoru „*vyjadřuje historicky specifickou artikulaci vztahu mezi univerzalitou a partikularitou v prostoru a v čase*“.¹⁵ Nahrazuje hierarchickou univerzalitu říše a církve mnohostí partikulárních jednotek v rámci mezistátního systému. Prostorové oddělení vnitřku a vnějšku je doplněno časovým oddělením. Uvnitř se mohou rozum a pokrok začít uskutečňovat již nyní, zatímco ve vnějších vztazích je jejich uskutečnění donekonečna odkládáno. Důsledkem je „*chycení*“ moderního světa do ostré duality: „*... jeden systém a mnoho států; možnost univerzality uvnitř a násilná hra partikularit vně; prostorový řád, v němž se historie může odvíjet podle morálního plánu, a nepořádek, v němž do sebe narážejí kontingentní síly podle slepé nutnosti*“.¹⁶ Jinak řečeno: „*Společenství uvnitř, anarchie venku; zde spravedlnost, tam moc a nanejvýš pořádek; na jedné straně efektivní instituce s legitimní autoritou, na druhé straně proměnlivé aliance a křehké mechanismy rovnováhy*“.¹⁷

NÁRODNÍ STÁT JAKO SPOLEČENSTVÍ TERITORIÁLNÍ SUVERENITY (R. B. J. WALKER)

Tato specificky moderní artikulace univerzálního a partikulárního, morálky a moci, lineárního pokroku a věčného návratu téhož s sebou zároveň nese specificky moderní řešení otázky politické příslušnosti, jímž je občanství jakožto členství v teritoriálním státě. Všechny ostatní odpovědi na otázku, kým politicky vzato jsme, jsou v moderní době odsunuty na okraj. Také neúzemní pojem lidstva, rozvíjený v Evropě od křesťanství k osvícenství, přestává být smysluplnou politickou kategorií. Politické „*my*“ označuje především příslušníky zvláštního územně zakořeněného společenství, kteří udržují vztah k „*lidstvu*“ pouze prostřednictvím účasti svého státu na širším mezinárodním systému.¹⁸

Princip státní suverenity definuje „*politické společenství ve výslovně prostorových termínech*“.¹⁹ Díky němu došlo ke zmnožování prostorově vymezených identit, každé reprezentované státem jako „*místem suverénní jurisdikce nad územím*“ a „*nádobou všech kulturních významů*“.²⁰ Walker uznává napětí mezi centralizovanou mocí na daném teritoriu a její legitimací zvláštní národní kulturou, kterou má reprezentovat, jejíž hranice se však nemusejí shodovat s územními hranicemi státu. Přesto je pro něj při definici národa hlavní princip státní suverenity, v něm se podle jeho názoru „*vtěluje koncept politického společenství*“²¹ typický pro evropskou modernitu.

Zdá se však, že povahu národa nelze ani v ideálně-typickém modelu redukovat na jediný princip. Jistě, státní suverenity představuje jeho základní osnovu. Moderní podoby národního společenství však lze jen stěží převést na tohoto jediného jmenovatele. Jak jsem naznačil v úvodu, pro pochopení konceptu moderního kolektivního „*my*“, které je představováno národním státem, kromě vestfálské *ideje územní suverenity* je třeba vzít v úvahu také liberálně-demokratickou *ideu samosprávy lidu* (jako sdružení svobodných a rovných) a nacionalistickou *ideu sebeurčení národa* (jako skupiny se zvláštní a nezaměnitelnou etnokulturní identitou). Třetí ideu lze přitom pochopit jako efekt protnutí předcházejících dvou. Všechny tři ideje – a diskurzy a instituce je ztělesňující – jsou konstitutivními elementy moderního národa a systému národních států.

Walker má pravdu, když píše, že „*princip státní suverenity se stal nezbytným pro porozumění povaze státu, národa či politické identity*“.²² Tento princip je však jen nutnou, tedy nikoli dostatečnou podmínkou pro pochopení vzniku a rozvoje moderních národů. Walkerovo zúžení odpovídá pouze západnímu konceptu národa, jenž je korelátém předexistujícího a nesporného teritoriálního státu. Tento koncept je spojen s předpokladem, „*že suverenity, stát a národ jsou víceméně zaměnitelnými termíny*“.²³

Teoretickou míříčkou definovanou pouze principem suverenity propadají politická společenství zrozená z odporu vůči říšším nebo vůči již existujícím či ustavujícím se suverénním státům. Pro zachycení povahy těchto společenství by bylo nutné dodat k principu státní suverenity také to, jak tento princip, který byl původně spjat s absolutistickými monarchiemi, byl postupně demokratizován, jak demokratické právo lidu nahradilo božské právo králů a jak následně tato liberálně-demokratická koncepce politického společenství byla „eticizována“ tou měrou, v jaké pronikala do regionů se slabými či fragmentovanými politickými strukturami či do regionů, které byly stále pod vládou říši. Spíše než vyvozovat moderní politickou identitu z principu státní suverenity jako z jediného zdroje je vhodnější porozumět jí ze setkání tohoto principu s liberálně-demokratickými ideami lidské svobody, rovnosti a samosprávy. Teprve spojení územní suverenity s liberálně-demokratickou ideologií dalo vzniknout nacionalismu jako třetímu konstitutivnímu elementu národního státu.

NÁRODNÍ STÁT JAKO SPOLEČENSTVÍ SDÍLENÉ ESENCE (R. K. ASHLEY)

Na rozdíl od Walkera je Richard K. Ashley citlivější k „subjektivnímu“ aspektu moderního politického společenství. To je vymezeno nejen územními hranicemi suverénního státu, ale ve stejné míře také imaginárním místem sdíleného vědění a kultury, představovaným „my“, které vždy tvoří již předpokládaný konsenzuální horizont pro ekonomické i politické konflikty. V souladu se západní metafyzickou tradicí je národní společenství představováno jako bezešvý celek, v němž jsou všechny difference převoditelné na jediný základ. Rozbíhavé větve na povrchu vyrůstají z jediného, v hloubce zapuštěného kořene. Za klamným mihotáním různorodých jevů se skrývá pravá esence, která je diferencím transcendentní, a proto schopná je sjednocovat. Právě k tomuto hlubinnému „my“ se odvolává společná státní moc jako k poslednímu zdroji své legitimacy.²⁴

Podle Ashleyho je esencialismus v pojetí společenství vlastní realistům i idealistům. Rozdíl mezi těmito dvěma tábory spočívá jen v tom, že zatímco idealističtí liberálové mají sklon pojímat mezinárodní společnost jako společnost národní, a tak rozšiřovat společenství až k hranicím lidstva, realisté naopak nedovolují společenství přesáhnout hranice národních států. Jejich realismus spočívá v tezi, že monolitická kolektivní identita musí být založena na vyloučení a „proti-kladění“ vnějšku. Alespoň implicitně jsou si tedy vědomi vzájemného posilování a komplementarity mezi vnitřní jednotou a vnějším násilím, toho, že podmínkou a předpokladem národního smíru je možnost mezinárodní války.

Idealismus idealistů naproti tomu nepřipouští uznání nějakých principiálních překážek k ustavování planetárního společenství, které má jít ruku v ruce s racionálním opanováním přírody. Ashley vyjadřuje pozici idealistů (v jeho jazyce ovšem „racionalistů“) následovně: „*Společenství se nestaví k přetržkám, kontingenci a mocenské politice jako ke svým neměnným limitům, nýbrž jako k přechodným hranicím postupu směrem k uskutečnění své univerzální identity, jako k momentálním okrajům nekonečně se rozšiřujícího rozsahu svého racionálního panství. Hranice existuje vždy pouze jako něco, co má být překročeno, proniknuto, přestoupeno za účelem podrobení vzpouzejícího se světa za nimi.*“²⁵

Pokud vůbec realista připouští možnost zdokonalování a racionalizace, pak je omezuje na domácí řád liberálně-demokratické společnosti. Jedině v rámci suverénního státu může *lineární* rozvoj identity získat převahu nad *návratem téhož*. Tato koncepce se opírá o prostorový rozdíl mezi územním vnitřkem a vnějškem a o časové oddálení univerzálního sjednocení. Realisté zdůrazňují, že vně společenství musí být „*progresivní realizace*

společenství neustále oddalována“.²⁶ Prostorovým aspektem realistického pojetí moderní politické dichotomie je tedy *redukce* společenství na teritoriálně vymezenou „domácí“ společnost, časovým aspektem je pak *oddálení (deferment)* uskutečnění takového společenství na mezinárodní úrovni. Na této úrovni vládne místo společenství a shody anarchie a spor.

Ashley se podobně jako Walker dívá na národ pouze ze západní strany Rýna. Spojuje ho s univerzalistickým imperialismem francouzské, britské či americké politické kultury a vynechává jeho partikularistickou a herderovskou stranu. Z hlediska této opačné – německé či „východní“ – strany moderního národa je vnější mez pojata nikoli již jako přechodná hranice pokroku a rozšiřování *univerzální civilizace*, ale naopak jako obranný val proti potenciálnímu ohrožení *partikulární kultury* a jejího jedinečného *Volksgeist* jinými partikulárními kulturami. (Zmíněné západní národní kultury ovšem mají sklon svou partikularitu popírat a legitimovat svůj imperialistický nárok tím, že se ve falešně univerzalistické gestu prezentují jako představitelé celého lidstva.)²⁷

Navzdory Ashleyho jednostranně západní perspektivě jsou jeho analýzy podnětné, neboť esencialismus je vlastní jak (falešně) univerzalistickému, tak partikularistickému pojetí.²⁸ Oba pohledy na národ mohou být pochopeny jako dvě verze realistického diskurzu, který tvrdí, že v obvodu společenství se potenciálně násilná hra moci rozpouští v rozumu – pochopeném jednou jako univerzální, podruhé jako kulturně specifický –, zatímco na vnějších hranicích společenství začíná oblast, v níž jsou racionální a kulturní normy naopak smeteny anarchickým a potenciálně násilným zápasem těchto společenství o přežití a uznání. Jak píše Martin Wight: „*Zhruba platí, že zatímco v domácí politice je boj o moc řízen a omezen osnovou práva a institucí, v mezinárodní politice jsou právo a instituce řízeny a omezeny bojem o moc. To skutečně činí oprávněným nazvat mezinárodní politiku »mocenskou politikou« par excellence.*“²⁹

REALISTICKÁ KRITIKA IDEALISTICKÉHO KONCEPTU SPOLEČENSTVÍ

Na úrovni politického myšlení je k překonání naznačené dichotomie potřeba překonat protikladné definice předmětu teorie mezinárodních vztahů a teorie domácí politiky. Než se dostaneme k současným poststrukturalistickým pokusům o takové překonání u Walkera, Ashleyho a Connollyho, připomeňme si krátce ty myslitele realistické tradice, kteří dávno předtím, než v politické vědě přišla do módy dekonstrukce, vykročili stejným směrem, když kritizovali liberální idealismus za opomíjení mocenské politiky nejen v analýze zahraniční politiky, ale i v analýze vnitřní politiky. Jak empiricky orientované přístupy liberální politické teorie (např. pováleční pluralisté), tak její normativní přístupy mají sklon neutralizovat politično v tom, co je odlišuje od ostatních způsobů sociální interakce, buďto redukují politické procesy na *obchodní transakce*, anebo na *diskuzi o spravedlnosti*. V obou případech předpokládají, že ke zvládnutí politických problémů stačí vymyslet a nastolit racionální procedury jejich řešení – jednou odvozené z racionality instrumentální, podruhé z racionality morální (např. v podobě Kantova kategorického imperativu či jeho habermasovské reformulace v principu univerzalizovatelnosti).

Liberální pojetí politična není schopno připustit existenci heterogenní mnohosti, která není převoditelná na společného jmenovatele a zvládnutelná neutrálním médiem – penězi, administrativní mocí či nestrannými morálními principy. Realista takový přístup nepovažuje ani tak za jedno z možných pojetí politična jako spíše za popření politična jeho převedením na ekonomiku či morálku. Přitom druhá cesta je typická pro střední proud současné liberální angloamerické politické filozofie, pro niž je moc státu podřízeným momentem spravedlnosti – nástrojem jejího nastolení a udržování. Z tohoto hlediska je politická sféra sférou základních pravidel sociálního soužití zavedených a chráněných státem. Systém pravidel je spravedlivý pouze tehdy, garantuje-li rovnou svobodu pro všechny příslušníky obce. Podle různých výkladů této teze je pak možné diferencovat pozice na pravo-levé škále od pravicového libertarianismu až po levicový egalitarianismus. Východis-

kem obou těchto krajních pozic je ovšem jedna a táž utopická idea nestranné procedurální osnovy, která umožňuje pacifikovat a vzájemně přizpůsobovat rozdílné plány života tak, aby do sebe lidé při jejich sledování nenaráželi.

Nestranné, a tedy obecně přijatelné a veřejně uznané zákony mají regulovat mnohost soukromých zájmů. Sjednocená politická struktura má stanovit mantinely nepolitické mnohosti, a tak ji zároveň ochraňovat. Sen o realizaci takové utopie je založen na víře v možnost harmonizace lidských zájmů a hodnot prostřednictvím univerzálního rozumu. V této vizi je zrušena politika ve smyslu zápasu o potvrzení sebe proti ostatním. Každému jednotlivci má být umožněno sledovat jeho hodnoty v soukromí či prostřednictvím svobodné volby na trhu. Tak se politická problematika zužuje na otázku objevení a realizace nestranných, tj. obecně akceptovatelných principů spravedlnosti.

Načrtnuté předpoklady lze – zhruba řečeno – nalézt u Kanta i J. S. Milla, Rawlse i Habermase. Všichni tyto myslitelé tak či onak vkládají do racionalizace společenského života naději na proměnu politiky na aplikovanou morálku. Tato víra byla již od časů Burkovy kritiky francouzského osvícenského racionalismu soustavně napadána konzervativně-realistickým proudem moderního politického myšlení. Carl Schmitt např. opovrhoval liberalismem právě kvůli jeho úsilí o neutralizaci politična. U jeho žáka Reinharta Kosellecka se dočteme, že osvícenští liberálové „*neznají skutečnou krizi jako něco, co s sebou nese nejistotu a nemožnost racionálního plánování*“.³⁰ Politika jim je pouhým nástrojem pro dosažení rozumného morálního stavu, nejsou schopni ji pochopit jako nepřekročitelný horizont.

Podobně raný Morgenthau, dříve než se zaměřil na teorii mezinárodních vztahů jako na užitečnou vědu, formuloval kritiku pokrokářské víry v to, že věda může zlepšit situaci lidstva; nic přece nemůže změnit lidskou přirozenost s jejím jádrem v neukojitelném pudu k moci.³¹ I Reinhold Niebuhr neúnavně poukazoval na odolnost, jakou vůči morálním normám vykazuje sebezáměm a vůle k moci. Podle jeho názoru je rozpor mezi tím, co je žádoucí, a tím, co může být dosaženo, nepřekonatelný.³²

Nedávno předložil Richard Bellamy systematickou kritiku liberální tradice a přihlásil se k „realistickému liberalismu“ jako k takové pozici, která neopouští ideál rovné svobody pro všechny, ale zároveň uznává nepřekonatelnost mocenských konfliktů, pocházejících z koexistence heterogenní mnohosti identit, hodnot, zájmů a projektů.³³ Již dávno před Bellamym v kontextu teorie mezinárodních vztahů použil výraz „realistický liberalismus“ ve velmi podobném smyslu John H. Herz: „*Termín »realistický« ohlašuje, že pokud nechtějí sklouznout do neuskutečnitelného utopianismu, musejí systém či politika přijmout za své východisko, pevný bod a základ faktické vhledy politického realismu. Termín »liberalismus« zase poukazuje na cíle a ideály, které mají být vůdčími hvězdami takového postoje.*“³⁴ Ostatně také Weberovu obhajobu realistické „etiky zodpovědnosti“ (*Verantwortungsethik*) před idealistickou „etikou přesvědčení“ (*Gesinnungsethik*) lze interpretovat podobně, tedy nikoli jako popření idealistického moralismu ve jménu realistického amoralismu, ale jako pokus o napojení morálních hodnot na realistické politické jednání.³⁵

Podobným směrem se vydal i Robert N. Berki. Také on se snaží vyhnout politickému utopianismu idealistů i morálnímu cynismu realistů. Považuje moc a morálku za „*vzájemně závislé stránky politické reality, za vzájemně se pronikající protiklady*“. Podle jeho názoru již Machiavelli věděl, „*že jedině moc je schopna vytvořit řád z chaosu a nastolit podmínky skutečně lidského – tj. morálního života*“. Jinak řečeno: „*... morálka nemůže být realizována bez moci, bez moci se nemůže stát skutečnou. Z druhé strany moc vykonávaná bez morálky je nemorální, a tudíž přestává být politická ve vlastním slova smyslu.*“³⁶ Podle Berkiho názoru všichni autoři, kteří popisují stát pouze jako sdružení založené na dobrovolném přijetí nestranných morálních pravidel, sklouzávají k idealismu, neboť stát je ve stejné míře také strukturou založenou a udržovanou mocí a donucením. Ani jednu z těchto dvou tváří státu nelze opominout či podříditi druhé. V této souvislosti Berki citu-

je Niebuhrovu tezi: „*Žádná společnost nemůže dosáhnout míru bez toho, aby součástí nastolené harmonie byla nespravedlnost.*“³⁷

Tuto přítomnost „vnějšku“ ve „vnitřku“, anarchie ve společenství, sporu ve sféře shody (a naopak) předpokládali i klasičtí realističtí autoři teorie mezinárodních vztahů. Např. Edward H. Carr odmítá rozštěp domácí a mezinárodní politiky jako sfér řízených protikladnými principy – racionální morálkou v prvním případě a mocenskými mechanismy ve druhém. Podle něj musí každý mezinárodní řád spočívat na mocenské hegemonii silných. Pokud je však opravdu stabilní, vždy v něm je jistá dávka dobrovolného a morálně obhájitelného souhlasu. Totéž ovšem platí pro domácí politiku; i v ní je spojena morálka a dobrovolnost s mocí a donucením. Rozdíl mezi mezinárodním a domácím řádem pak spočívá pouze v opačném poměru váhy obou principů. Ty často představují jen dvě strany jednoho a téhož fenoménu. Carr např. charakterizuje oběť dobra jednotlivce pro dobro celku v rámci společenství: „*Vyžadovaná oběť je často vynucená a »harmonie« je založena na realistické úvaze, že je v »zájmu« jednotlivce vzdát se dobrovolně toho, co by mu jinak bylo vzato silou. Harmonie v rámci národního řádu je dosažena prostřednictvím této směsi morálky a moci.*“³⁸

Zmínění realističtí autoři tedy za fasádou spravedlnosti odhalují mocenskou politiku. Pod zdánlivě hladkým fungováním institucí regulovaných racionálním právem odkrývají rozpory, které nejsou řešitelné racionálně, a proto musejí být řešeny donucením. Navzdory rozpárání domněle bezešvé esence společenství, navzdory relativizaci ostrého protikladu vnějšku a vnitřku nedospívají ovšem ještě k problematizaci této dichotomie samotné. Jejich pokusy o revizi konceptu politického společenství nedosahují až ke kořenu tohoto konceptu, jímž je jeho protikladné vymezení anarchickými mezinárodními vztahy. Společenství představované územním národním státem je jimi vždy již předpokládáno jako samozřejmý výchozí fakt.

POSTSTRUKTURALISTICKÁ KRITIKA REALISTICKÉHO POJETÍ ANARCHIE

Právě falešná samozřejmost národního státu musí být ovšem podrobena kritickému zkoumání, právě tato danost musí být „denaturalizována“, tj. ukázána nikoli jako přirozená nutnost, ale jako kontingentní výtvar („konstrukt“) historie. Údajně „věčný“ národ musí být ukázán jako „časný“ produkt nahodilých událostí. Pod společnou vládou sjednocený národní stát i jeho protiklad představovaný anarchickými mezinárodními vztahy musejí být pochopeny jako dvě strany jedné mince. Zároveň musí být ukázáno nejen to, že navzdory své vzájemně se vylučující definici jedna strana *předpokládá druhou* jako svůj konstitutivní vnějšek – jako to odlišné, v kontrastu, k němuž se teprve může vymezit stejně, jako diferencí zprostředkující identitu –, ale také to, že jedna strana přímo *zahrnuje druhou* – že mezinárodní anarchie vždy obsahuje prvky řádu a naopak, že pod povrchem řádu národního společenství neustále „bublá“ potenciální anarchie.

Právě tímto směrem se vydávají poststrukturalističtí autoři. Snaží se historizovat a denaturalizovat dichotomii vnitřku a vnějšku, ukázat její nahodilou a historicky utvořenou povahu. Snaží se otřást vzájemně se vylučující definicí jejich polů a ukázat, že místo vyloučení se navzájem předpokládají a zahrnují. Jedině dekonstrukce současně zaměřená na obě strany protikladu a na jejich vzájemnou konstitutivní podmíněnost může zajistit, aby nás zavržení realistické „redukce“ esenciálního společenství na národní stát a jeho „oddálení“ na mezinárodní úrovni nevrátilo zpět k idealistickému rozšíření tohoto společenství na lidstvo v jeho celku.

Na rozdíl od zmíněných realistických kritiků idealistické teorie domácích vztahů Ashley začíná svou dekonstrukci ze strany teorie mezinárodních vztahů. Zatímco výše zmínění realisté zdůrazňují, že vnějšek je ve skutečnosti uvnitř – že anarchie číhá přímo v lůně společenství a identita skrývá diferencí –, Ashley zdůrazňuje, že vnitřek je ve skutečnosti vně – že tam, kde předtím dichotomická interpretační mřížka nedovolovala vidět nic jiného než anarchii, lze rozpoznat obrysy společenství. Podle něj lze mezinárodní po-

litiku pojmout nikoli jako negaci politického společenství, ale jako společenství *sui generis*, totiž „společenství mocenské politiky“.³⁹ Jemu odpovídá zvláštní typ jednání ztělesněný v „subjektivně realistického státnictví“.⁴⁰

Na rozdíl od esencialistického pojetí ovšem nepředstavuje toto společenství jednotné lidstvo s jádrem v nějaké hlubinné esenci, ale „je přítomné přímo na povrchu... – v disciplínách, technikách, dovednostech a rituálech realistické mocenské politiky... Anarchické zápasy, o nichž mluví realisté, nejsou vůbec popřením mezinárodního společenství, ale naopak rozehrávají aktivní principy a formy disciplíny, jež jsou součástí globálního řádu zrozeného v Evropě. Hranice suverénního státu ctěné realisty vůbec nevyznačují meze společenství, ale jsou naopak tvárnými rozděleními politického prostoru vypracovanými v rámci transnacionálního společenství.“⁴¹

Také podle Walkerova názoru je třeba vypracovat nový koncept politického společenství, který by se vystríhal dichotomie vnitřku a vnějšku a v důsledku toho také dichotomie „my / oni“. Tento koncept by musel zajistit, aby odmítnutí segregace „my“ od „oni“ nesklouzlo do asimilace „oni“ na „my“. V takovém případě by se hra diference rozpustila v globální stejnosti univerzálního lidství. Otázka politického společenství musí být v každém případě vyprostěna ze svěrací kazajky územní suverenity, aniž by se tím zároveň sklouzlo zpět k naivitě osvícenského kosmopolitanismu.

Na úrovni teorie to vyžaduje „nahodlat“ odlišení politické teorie (zkoumající již ustavená politická společenství) od teorie mezinárodních vztahů (zkoumající jejich střety a zápasy o přežití). „Bezprostřední intuice zdravého rozumu lpí na tom, že skutečně existuje jedno »zde tady« a jiné »tam tamhle«. Není však příliš pravděpodobné, že by se nějaká analýza současné světové politiky – světové ekonomiky, nukleární strategie a komunikačních technologií, kulturních zahrnutí či sociálních vyloučení, uprchlíků a turistů, investic, ekologie, trhů či literatur – mohla vyhnout vědomí ostré diskrepance mezi tímto kdysi zdravým rozumem a současnou realitou. Čisté čáry státní suverenity jsou stále méně přesvědčivé.“⁴²

Za této nové situace je třeba jít za tradiční rámec politického myšlení a jednání, jímž je partikulárně národní společenství realistů či univerzálně lidské společenství idealistů. Je třeba rozjítřit politickou imaginaci a pokusit se představit si a experimentovat taková společenství,⁴³ která již nebudou omezena územními hranicemi národního státu (Walkerovo téma) ani jeho údajně esenciální identitou (Ashleyho téma) a zároveň nesklouznou zpět k iluzi všelidského společenství.

„DEMOKRATICKÁ POLITIKA NARUŠOVÁNÍ“ (W. E. CONNOLLY)

Model liberálně-demokratického národního státu předpokládá překrytí a shodu tří prvků: omezeného územního prostoru, na něm žijícího společenství a soustavy institucí zajišťujících svobodu, rovnost a solidaritu. Třemi prvky jsou tedy *teritorium*, *kulturně-skupinová identita* a *liberálně-demokratický režim*. Zatímco univerzalistický jazyk standardní liberální teorie demokracie zakrývá její nevyhnutelně partikularistickou povahu, nedávná vlna komunitaristické kritiky liberalismu se naopak k tomuto územnímu vkořenění a kulturnímu zapuštění liberální politiky pochvalně přihlásila. Někteří komunitaristé chtějí proti anarchii, nepřehlednosti a abstraktnímu chladu globalizovaného lidství současnosti znovu potvrdit suverénní stát ztělesňující teplé a konkrétní společenství jednoho národa a jednoho území.⁴⁴

Tyto pokusy o vztyčení zdí, které by ochránily teplý vnitřek od chladného vnějšku, však nepřinášejí nic jiného než jen další sebeklam, který je stejně nebezpečný jako liberální iluze univerzálního rozumu a na něm založené všelidské jednoty. Zastírají fakt, že v současných národních státech je vnějšek již dávno uvnitř. Jak píše William E. Connolly: „Ve Spojených státech je např. v každém městě »třetí svět« (»vnitřní město«), který velmi přesně odpovídá třetímu světu mimo stát. A politiky používané státem vůči svému externě-internímu světu narkomanů, zločinců, klientů sociálního systému, toulajících se bezdomovců

a menšin z třetího světa se blíží těm politikám, které používá ke třetímu světu vně svých hranic. Existuje viditelná příbuznost »sdílených hodnot«, uplatňovaných dominantními politickými skupinami vůči všem »outsiderům«, ať již jsou uvnitř, nebo vně státních hranic.“⁴⁵

Podle Connollyho (stejně jako podle Walkera a Ashleyho) je konstitutivním momentem liberálně-demokratického národního státu násilí a vyloučení. Connolly uznává, že se demokracie nemůže vzdát teritoriálně aplikovaných volebních procedur, zajišťujících zodpovědnost vládnoucích. Přesto si lze podle jeho názoru představit takovou demokratickou mobilizaci, která překračuje hranice územních jednotek. Transnacionální demokratická hnutí mohou kontrolovat a ovlivňovat státy a korporace a zároveň problematizovat státní monopol na politickou loajalitu obyvatelstva.

Tato „deteritorializace“ demokracie by měla jít podle Connollyho ruku v ruce s „*demokratickou politikou narušování*“ (*democratic politics of disturbance*), která by ořísala „*starými vztahy identity a difference*“, podkopávala „*dogmatismus etablovaných přesvědčení*“ a odkrývala „*násilí a vyloučení, zakrývané institucemi demokratické vlády*“.⁴⁶ „Politika narušování“ nemá být založena na předpolitické identitě (kterou předpokládá nacionalistický proud liberálně-demokratické tradice), ale na odhalování utvořené – „konstruované“ – povahy každé identity a na experimentaci její proměny. Takové politice by mělo jít o neustálou denaturalizaci zavedených zvyků.⁴⁷

Connolly nevolá po zrušení systému národních států; to by bylo pošetilé. Chce jen relativizovat výlučný nárok státu na politickou loajalitu obyvatelstva. Aby zabránil skluzu zpět do nějaké fiktivní univerzálně lidské identity, navozuje vizi mnoha možných identifikací uvnitř i vně státu, jejichž poměrná váha se mění s časem a se situací. To, která identita v dané chvíli převládá, „závisí na daném problému, důležitosti, kterou má v rámci státu, na jeho vazbách k ostatním identifikacím člověka, na významnosti, kterou má pro globální budoucnost... atd.“

Podle Connollyho názoru schází „pozdní modernitě“, v níž žijeme, „*korespondující místo kolektivní politické kontroly a zodpovědnosti (accountability)*“. Schází tedy místo, do něhož by mohlo být symbolicky vtěleno nějaké nové sjednocené „my“. Za této situace má demokratizační proces spočívat v neustálé destabilizaci a proměně etablovaných identit. Pokud by tato „deteritorializační“ dimenze demokracie byla rozdrčena tíhou „politiky místa“, pak se může stát, že se „*mechanismy volební kontroly stanou prostředky fašistické jednoty*“.⁴⁸

ZÁVĚR: DVOJZNAČNOST POLITICKÉ DETERITORIALIZACE

William E. Connolly se snaží dát kladný význam procesům globalizace, v nichž růst vzájemné ekonomické a ekologické závislosti, diplomatické a vojenské interakce a kulturní interpenetrace národních společností podryvá jejich suverenitu. Národní státy jsou stále méně schopné kontrolovat dopady globálního prostředí na domácí záležitosti a ztrácejí také plnou kontrolu nad některými sociálními skupinami či menšinami na svých územích. Nadnárodní povaha ekologických, nukleárních a humanitárních problémů se stává stále zřejmější a úloha mezinárodních intervencí, podepřených kolektivními rozhodnutími Organizace spojených národů či mocí Spojených států a dalších západních zemí, po skončení studené války nesmírně vzrostla. Již v roce 1993 Pierre Hassner napsal: „... na mezinárodní úrovni převažuje shoda, že intervence může být legitimní ve třech typech případů: v případech agrese proti mezinárodně uznanému státu (irácká invaze do Kuvajtu), v případech agrese státu proti vlastním občanům, ať již z ideologických, či etnických důvodů (Kambodža), a v případech, v nichž zhroutil zákon a pořádek vede k anarchii a k masovému utrpení (Somálsko).“⁴⁹

Tato připravenost ke globálnímu jednání je doprovázena zmnožováním příslušností a loajalit – teritoriálních i neteritoriálních – na substátní i suprastátní úrovni. Je-li tato nová situace jakýmsi návratem do středověku, pak je to středověk bez sjednocující duchovní střechy a časné autority. Jak Hassner poznamenává, USA v roli císaře a OSN v roli uni-

verzální církve nemají dostatek materiálních zdrojů ani legitimacy na to, aby mohly vnútit řád světu v jeho celku.⁵⁰

Bez univerzální spirituální a politické autority však může komplexní postupování národní, regionální a globální úrovně legitimacy a moci nést otrávené plody. Rozmazávání jasné dichotomie mezi vnitřkem a vnějškem popisované Walkerem a opěvované Connollym je ve svých důsledcích velmi ambivalentním procesem. Represivní potenciál státního monopolu násilí může být nahrazen násilným chaosem soupeřících partikularistických mocenských center typu mafií, etnických klanů, nacionalistických a regionalistických hnutí, fundamentalistických sekt apod. Směšování domácí a zahraniční, národní a globální, privátní a veřejné sféry může ohrozit individuální lidská práva, která zatím nedokáže účinně zajistit jiná instituce než národní stát. Místo tolerantního a univerzalistického nomádství proměnlivých a *plurálních identit*, evokovaného Connollym, bychom se také mohli řídit o temného věku fundamentalistických a partikularistických *kmenových identit*.

Zdá se, že procesy vzrůstající vzájemné ekonomické, ekologické a politické závislosti i kulturního postupování došly tak daleko, že jsou nezvratné. Za takové situace musí mít každý pokus o nové uzavření do územních hranic státu příchut' sebeklamu. Všechno svědčí o tom, že neexistuje cesta zpět a že ambivalentní struktura národního státu, v níž nacházely svůj opěrný bod jak lidská práva jednotlivce, tak i agresivní kolektivismus národa, je ze svého výsadního postavení postupně odsouvána a doplňována jinou, neméně ambivalentní strukturou – strukturou vykořeňující globalizace. Ta na jedné straně zesiluje vykořisťování lidí a přírody a podněcuje reaktivní fundamentalismy všeho druhu, avšak na druhé straně znamená šanci pro nové nomádství, v němž se člověk bude osvobozovat z okovů své národní *vlasti* k proměnlivé pluralitě transnacionálních identifikací, a tak se zároveň otevírá utopení cizinců a solidaritě s nimi.⁵¹ Je-li deteritorializace způsobovaná globalizací nezvratnou, pak skutečně nezbyvá nic jiného, než aktualizovat kladnou potenci této transformace proti její potenci záporné – rozehrát její nomádstký a univerzalistický moment proti fundamentalistickému a partikularistickému momentu.

¹ Hassner, Pierre: Beyond Nationalism and Internationalism. *Ethnicity and World Order. Survival*, Vol. 35, No. 2, Summer 1993, s. 53.

² Odlišovat mezi „legitimitou jednotky jako takové a legitimitou jejího vnitřního systému“ navrhuje např. John B. Herz. – Viz Herz, John B.: *The Territorial State Revisited: Reflections on the Future of the Nation-State*. In: Rosenau, James (ed.): *International Politics and Foreign Policy. A Reader in Research and Theory*. New York: The Free Press, 1969, s. 83.

³ Srov. Linz, Juan J. – Stepan, Alfred: *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996, s. 16–37.

⁴ Srov. Mill, John S.: *Considerations on Representative Government*. Oxford: Basil Blackwell, 1946, s. 292–295. Viz též Rustow, Dankwart A.: *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model*. *Comparative politics*, April 1970, s. 351. Viz rovněž Dahl, Robert: *Democracy and its Critics*. New Haven and London: Yale University Press, 1989, s. 207.

⁵ Viz Kohn, Hans: *Nationalism: Its Meaning and History*. Princeton: Van Nostrand Company, 1955. Jednu z raných formulací rozdílu mezi etnickým či kulturním a občanským či státním národem podal F. Meinecke. Viz Meinecke, Friedrich: *Weltbürgerschaft und Nationalstaat*. In: Friedrich Meinecke Werke. Band V. München, 1962 (1907), s. 9–12.

⁶ Viz Barša, Pavel – Strmiska, Maxmilián: *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva*. Brno: CDK, 1999, s. 34–45.

⁷ Wight, Martin: *Why is There No International Theory?* In: Butterfield, H. – Wight, M. (eds.): *Diplomatic Investigations*. London: George Allen and Unwin, 1966, s. 17.

⁸ Viz tamtéž, s. 20.

⁹ Tamtéž, s. 26.

¹⁰ Elias, Norbert: *Violence and Civilisation: The State Monopoly of Physical Violence and its Infringement*. In: Keane, John (ed.): *Civil Society and the State*. London: Verso, 1988, s. 181.

¹¹ Wight, M.: cit. staf., s. 33.

¹² Viz Walker, Robert B. J.: *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 37.

¹³ Tamtéž, s. 151.

- ¹⁴ Walker, Robert B. J.: *Security, Sovereignty, and the Challenge of World Politics*. Alternatives XV, 1990, s. 11.
- ¹⁵ Walker, R. B. J.: *Inside/Outside*, cit. dílo, s. 176.
- ¹⁶ Tamtéž, s. 177.
- ¹⁷ Walker, R. B. J.: *Security, Sovereignty, and the Challenge of World Politics*, cit. stať, s. 15.
- ¹⁸ Viz tamtéž, s. 154.
- ¹⁹ Walker, R. B. J.: *Inside/Outside*, cit. dílo, s. 127.
- ²⁰ Tamtéž, s. 162.
- ²¹ Tamtéž, s. 170.
- ²² Tamtéž, s. 164.
- ²³ Tamtéž, s. 164.
- ²⁴ Viz Ashley, Richard K.: *The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics*. Alternatives 12, October 1987, s. 414.
- ²⁵ Tamtéž, s. 414.
- ²⁶ Tamtéž, s. 414–415.
- ²⁷ Klasické vymezení dichotomie „kultury“ a „civilizace“ tak, jak se na konci 18. století artikulovala mezi Francouzi a Brity na straně jedné a Němci na straně druhé, viz Elias, Norbert: *The Civilizing Process. The History of Manners and State Formation and Civilization*. Oxford: Basil Blackwell, 1994, s. 4–5.
- ²⁸ K odlišení těchto konceptů a zároveň k relativizaci jejich protikladu viz např. Smith, Anthony D.: *National Identity*. London, New York: Penguin Books, 1991, s. 8–15 a 80–99.
- ²⁹ Cit. dle Ashley, R. K.: cit. stať, s. 416.
- ³⁰ Koselleck, Reinhart: *Kritik und Krise. Eine Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989, s. 134. Viz též Schmitt, Carl: *Der Begriff des Politischen. Das Zeitalter der Neutralisierungen und Entpolitisierungen*. München, Leipzig: Duncker, Humblot, 1932.
- ³¹ Viz Morgenthau, Hans Joachim: *Scientific Man Versus Power Politics*. Chicago: The University of Chicago Press, 1946.
- ³² Viz Niebuhr, Reinhold: *Christian Realism and Political Problems*. London: Faber and Faber, 1954, s. 114. Citováno in: Berki, Robert N.: *On political realism*. London: J. M. Dent and Sons Ltd., 1981, s. 27.
- ³³ Viz Bellamy, Richard: *Liberalism and Modern Society*. Cambridge: Polity Press, 1992.
- ³⁴ Herz, John H.: *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*, *World Politics. A Quarterly Journal of International Relations*, Vol. II, October 1949 – July 1950, s. 178. Herz vyložil „realistický liberalismus“ jako ucelený politický postoj. Viz Herz, John H.: *Political Realism and Political Idealism. A Study in Theories and Realities*. Chicago: The University of Chicago Press, 1951.
- ³⁵ Viz Weber, Max: *Politika jako povolání*. In: Weber, Max: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikomenh, 1998, s. 246–296.
- ³⁶ Berki, Robert N.: cit. dílo, s. 62.
- ³⁷ Tamtéž, s. 213.
- ³⁸ Carr, Edward H.: *The Twenty Years' Crisis*. New York: Harper Torchbooks, 1964, s. 167–168.
- ³⁹ Ashley, R. K.: cit. stať, s. 413.
- ⁴⁰ Tamtéž, s. 419.
- ⁴¹ Tamtéž, s. 421.
- ⁴² Walker, R. B. J.: *Inside/Outside*, cit. dílo, s. 178.
- ⁴³ Rozhodující úlohu imaginace a představitosti pro utváření politického společenství zdůrazňuje B. Anderson, když hovoří o moderním národu jako o „společenství představy“. – Viz Anderson, Benedict: *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso, 1983.
- ⁴⁴ Srov. např. Walzer, Michael: *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books, 1983, s. 31–34.
- ⁴⁵ Connolly, William E.: *Democracy and Territoriality*. *Millennium*, Vol. 20, No. 3, Winter 1991, s. 472.
- ⁴⁶ Tamtéž, s. 473.
- ⁴⁷ Viz tamtéž, s. 477.
- ⁴⁸ Tamtéž, s. 480.
- ⁴⁹ Hassner, P.: cit. stať, s. 62.
- ⁵⁰ Viz tamtéž, s. 54.
- ⁵¹ Podrobnější popis šancí individuální emancipace, které přináší globalizace, viz kapitola *Vykořeňování a emancipace*. In: Barša, Pavel – Strmiska, Maxmilián: *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva*. Brno: CDK, 1999, s. 161–172.

Literatura

- Anderson, Benedict: *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso, 1983.
- Ashley, Richard K.: *The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics*. Alternatives 12, October 1987, s. 403–434.
- Barša, Pavel – Strmiska, Maxmilián: *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva*. Brno: CDK, 1999.
- Bellamy, Richard: *Liberalism and Modern Society*. Cambridge: Polity Press, 1992.

- Berki, Robert N.: *On political realism*. London: J. M. Dent and Sons Ltd., 1981.
- Carr, Edward H.: *The Twenty Years' Crisis*. New York: Harper Torchbooks, 1964.
- Connolly, William E.: *Democracy and Territoriality*. *Millennium*, Vol. 20, No. 3, Winter 1991.
- Dahl, Robert: *Democracy and its Critics*. New Haven and London: Yale University Press, 1989.
- Elias, Norbert: *The Civilizing Process. The History of Manners and State Formation and Civilization*. Oxford: Basil Blackwell, 1994.
- Elias, Norbert: *Violence and Civilisation: The State Monopoly of Physical Violence and its Infringement*. In: Keane, John (ed.): *Civil Society and the State*. London: Verso, 1988, s. 177–198.
- Hassner, Pierre: *Beyond Nationalism and Internationalism*. *Ethnicity and World Order*. *Survival*, Vol. 35, No. 2, Summer 1993, s. 49–65.
- Herz, John B.: *The Territorial State Revisited: Reflections on the Future of the Nation-State*. In: Rosenau, James (ed.): *International Politics and Foreign Policy. A Reader in Research and Theory*. New York: The Free Press, 1969, s. 76–89.
- Herz, John H.: *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*. *World Politics. A Quarterly Journal of International Relations*, Vol. II, October 1949 – July 1950, s. 157–180.
- Kohn, Hans: *Nationalism: Its Meaning and History*. Princeton: Van Nostrand Company, 1955.
- Koselleck, Reinhart: *Kritik und Krise. Eine Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989.
- Linz, Juan J. – Stepan, Alfred: *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996.
- Meinecke, Friedrich: *Weltbürgerschaft und Nationalstaat*. In: Friedrich Meinecke Werke. Band V. München, 1962 (1907), s. 9–12.
- Mill, John S.: *Considerations on Representative Government*. Oxford: Basil Blackwell, 1946.
- Morgenthau, Hans Joachim: *Scientific Man Versus Power Politics*. Chicago: The University of Chicago Press, 1946.
- Niebuhr, Reinhold: *Christian Realism and Political Problems*. London: Faber and Faber, 1954.
- Rustow, Dankwart A.: *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model*. *Comparative politics*, April 1970, s. 337–363.
- Schmitt, Carl: *Der Begriff des Politischen. Das Zeitalter der Neutralisierungen und Entpolitisierungen*. München, Leipzig: Duncker, Humblot, 1932.
- Smith, Anthony D.: *National Identity*. London, New York: Penguin Books, 1991.
- Walker, Robert B. J.: *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Walker, Robert B. J.: *Security, Sovereignty, and the Challenge of World Politics*. *Alternatives XV*, 1990, s. 3–27.
- Walzer, Michael: *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books, 1983.
- Weber, Max: *Politika jako povolání*. In: Weber, Max: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikomenh, 1998, s. 246–296.
- Wight, Martin: *Why is There No International Theory?* In: Butterfield, H. – Wight, M. (eds.): *Diplomatic Investigations*. London: George Allen and Unwin, 1966, s. 17–34.